

TÜRKİYE'DE HUKUK EĞİTİMİ VE ARAŞTIRMALARI

Prof. Dr. Coşkun ÜÇOK

Osmanlı İmparatorluğu'nda bütün ülkeyi kapsayan bir hukuk uygulanmamaktaydı. İmparatorluğun halkı dinlerine göre «cemaat» veya «millet»lere ayrılmakta ve her cemaat veya millet (millet Arapça'da din, şeriat, giderek dinsel topluluk anlamına gelmektedir) kendi hukukunu uygulamakta serbest bırakılmaktaydı. *Böylece İmparatorluğun Müslümanlar yanında en büyük topluluğunu oluşturan Ortodokslar, genellikle İstanbul patriğine bağlı olarak, kendi aralarındaki her türlü anlaşmazlığı gene kendi kiliselerinde ve mahkemelerinde çözümlenmekte idiler.

Doğaldır ki, Ortodokslar'ın içinde Yunanlıların yanında çeşitli Slav ve Slav olmayan uluslar da bulunduğundan, bu, Yunan dışı uluslar da Ortodoks hukuku yanında kendi ulusal ve yerel örf ve âdet hukuklarını uygulamakta idiler. Böylece bütün tarihi boyunca iktidarının en güçlü dönemini Osmanlı İmparatorluğu zamanında yaşamış olan İstanbul patrikliği hem dinsel gereksinimler, hem de hukukî anlaşmazlıkları çözmek için gerekli elemanlarını kendi ruhban okullarında ve manastırlarda yetiştirmekte idi. Bunlardan İstanbul Heybeliada ruhban okulu son yıllara kadar etkinliğini sürdürmüştür.

Yunanlı olmayan uyrukların, Ortodoks kilisesi dışında ayrıca kendi örf ve âdet hukukları için öğretim kurumları var mıydı bilgim dışında bulunmaktadır. Ama Ruslar da dahil olmak üzere bütün Ortodoks ulusların Yunanistan'da Halkidike yarımadasının kuzey uzantısı olan Aynaros (Mount Athos)'da kendi öz manastırları bulunduğunu bilmekteyiz.

Osmanlı İmparatorluğu'na gelince : İmparatorluk içinde yaşayan Müslümanlara iki türlü hukuk uygulanmakta idi : 1) İslâm hukuku (=şeriat, fıkıh); 2) Örfî hukuk.

Şer'î hukuk İslam'ın ilk üçyüz yılı içinde oluşmuş olup Kur'an, sünnet, icma ve kıyasa dayanan hukuktur. Osmanlı Padişahları Sünnîler'in Hanefî mezhebinden oldukları için ülkede yaşayan bütün Müslüman uyruklara, ister Şii olsunlar, ister Sünnî'liğin Maliki, Şafii, Hanbeli gibi öteki mezheplerinden olsunlar, hepsine Hanefî hukuku uygulanmakta idi. Bu da ülkenin her yerindeki mahkemelere Hanefî kadılar atanması ile

sağlanmakta idi. Böylece Hanefî olmayan uyruklar, özellikle de Şîiler aralarındaki uyumsuzlukları Hanefî kadılara çözdürmektense kendi dinsel önderlerine (dedelere) çözdürmeyi yeğlemekte idiler.

Yasama yetkisini sınırsız olarak elinde bulunduran Padişah, bununla birlikte, Şer'î hukuk değişmez ezeli, ebedî kurallardan oluştuğundan, bu alanda ne bir yeni kural koyabilir ne de varolan kuralları değiştirebilirdi. Ancak şer'î hukukun kapsamadığı hususlarda Padişah «kanunname» denilen irade açıklamasıyla bu hususları düzenleyen hukuk kuralları koyabilirdi. Bunlar daha çok vergi ile ilgili ve her ile göre değişen kurallardan oluşurlardı. Bu kanunnamelerin şer'î hukuka aykırı olmalarını sağlamak fermanlara padişahın tuğrasını çekmekle yükümlü olan Nişancı'nın en önemli göreviydi. Bu kanunnamelere gene de kimi zaman kimi şer'îata aykırı hükümlerin girmiş olması, ancak zamanın değişmesi ile ortaya çıkan yeni gereksinimleri karşılamaktan doğmuştur.

Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözmekte uygulanan şer'î hukuku (fıkıh) öğretmek için, başta İstanbul olmak üzere, ülkenin büyük kentlerinde ünlüleri bulunmak üzere her tarafa yayılmış medreseler vardı. Bu medreselerde zamanla öteki bilimler bırakılmış, hukukun da bir bölümünü oluşturduğu İslâmiyat'dan başka hiçbir şey okutulmaz olmuştu.

Fıkıh da III. Hicrî yüzyılın sonlarında içtihat kapısının kapatılması ile dondurulmuş olduğundan, medreselerde bu değişmez hukuk, Hanefî görüşüne uygun olarak okutulmakta idi. Öğrencilerin, daha önce hukukî sorunların Kur'an, hadis, icma'a göre nasıl çözüldüğünü ve «İmam» denilen otorite sayılan hukuk hocalarının bu üç kaynakça çözülmemiş olan sorunları gene bu kaynaklardaki kurallara kıyas ederek, çoğu kez de birbirine ters düşen biçimlerde nasıl çözmüş olduklarını öğrenip ezberlemekten başka yapacak bir şeyleri yoktu.

Öğretimin bu durumda olduğu medreselerde hukuk alanında bir araştırma da olanaksızdı. Çünkü bütün sorunların çözülüş biçimleri daha önceden saptanmış olduğundan ve bu çözümlerin dışına çıkmak, yeni bir çözüm ileri sürerek, yeni bir kural koymak da olanaksız olduğundan «fıkıh» üzerine yazılan kitaplar daha önce yazılmış olan ve kazuistik bir yöntemle her soruna her imamın getirdiği çözümleri ve bunların açıklamalarını içeren kitapları aktarmaktan, yada özellikle Arapçadan olmak üzere çeviri yapmaktan ileriye gidememiştir.

Medreselerde eğitim aşamalara ayrılmıştı. Yaşamları boyunca küçük kadılıklarla yetinmek isteyenler, medresenin ilk bölümünü bitirince adalet örgütünün en alt basamağında vazife alarak belli ve sınırlı bir

yere kadar yükselebilirlerdi. Daha yukarıya yükselmek isteyenler ise eğitime devam eder, medresenin bütün sınıflarını bitirirlerdi. Bunlara artık kazaskerliğin ve şeyhülislâmlığın yolu açılmış olurdu.

Padişahın kanunnamelerle koyduğu örfî hukuk denilen kurallar ise medreselerde hiç okutulmazdı. Zaten bunlar o zamanlar için öyle üzerinde araştırma yapılacak bir nitelik taşımayan «Şu ilde topraktan şu kadar, baldan bu kadar vergi alınsın» türünden kuralları idi. Her zaman aynı padişah veya yeni bir padişah tarafından değiştirilebilen bu kuralları daha çok uygulayıcılar, vergi toplayıcıları bilmek zorunda idiler.

O zamanlar için anayasa hukuku, idare hukuku gibi hususlar da medreselere tûmden yabancı idiler. Padişahın anayasal veya yönetsel yetkileri ve hakları üzerinde araştırma yapmak bir yana konuşmak bile akla gelemezdi. Padişah'ın bu tür yetkilerini tartışmaya kalkan bir kişi, gene padişah iradesi ile hemen idam edilirdi.

3 Kasım 1839'da ilan edilen ve Osmanlı İmparatorluğu'nu bir bakıma ortaçağ'dan çıkartıp yeni çağa ilk adımını attıran «Tanzimat» Fermanından sonra durum yavaş yavaş değişmeğe başladı.

Padişahın insan hakları bakımından kendi kendini az da olsa sınırlandıran bu fermanından sonra, artık günlük yaşamın sorunlarını çözmeye yetmeyen şer'iat yerine Avrupa'dan, bütün uyruklara uygulanabilecek kanunlar alınmaya başlandı. O zamanlar dünya kültür ve hukukunun en önde gelen ve büyük Fransız İhtilâlini başarmış ülkesi olan Fransa örnek tutuldu. Böylece Fransa'dan Kara ve Deniz Ticaret Kanunu, Ceza ve Ceza Yargılama Usulü Kanunu çevrilerek alındı. Yönetim de Fransız örneğine göre yeniden örgütlendi ve Fransız hukuk kurallarına bağlandı. Ancak aynı alanlardaki «fıkıh»a da dokunulmadı. Böylece bu her iki hukuk yan yana ve ayrı ayrı mahkemelerde uygulanmaya devam edildi .

Borçlar hukuku alanında ise gene İslâm hukukunun Hanefî mezhebine uyularak kısa adı «Mecelle» olan bir kanun kitabı hazırlandı. Ancak evlenme - boşanma, miras, nesep gibi medenî hukukla ilgili hususlar tedvin (kodifiye) edilemediği için 1926'da Medenî Kanun kabul edilinceye kadar, bu alanda gene her cemaat kendi öz hukukunu uygulamayı sürdürdü. 1917 yılında evlenme ve boşanmayı bütün Osmanlı İmparatorluğundaki geçerli dinlere göre düzenleyen «Hukuk-i Aile Nizamnamesi» de çok kısa ömürlü olabildi.

1860'larda kurulmuş olup 1898'de İstanbul Üniversitesine bağlanmış olan «Mekteb-i Hukuk»da Avrupa'dan alınan hukuk yanında işte bu «Mecelle» de okutulmakta idi. Ayrıca «Kudat» yani Kadılar adı verilen med-

resede de İslâm hukuku ağırlıklı olarak Avrupa'dan iktibas ettiğimiz hukuk da okutulmaya başlanmıştı.

Gene bu sıralarda Osmanlı İmparatorluğu'nda anayasa ve modern idare hukuku sorunları ilk defa ortaya çıkmıştır. İdare'de gene Fransız hukuku örnek alınırken 1876 yılında ilan edilen ilk anayasamızda 1850 tarihli Prusya anayasası örnek tutulmuştur.

Fransa'dan kanunların alındığı ve yüksek okullarda okutulduğu bu sıralarda hukuk alanında pek araştırma yapılmamış; bir yandan Fransız kanunlarının şerhleri ve bu kanunların düzenlediği hukuk alanları üzerine yazılmış bir iki kitap tercüme edilmiş; Mecelle'nin de ancak bir iki önemli şerhi yapılabilmıştır. Bunların dışında, Osmanlı Devletinin sonlarına doğru Devletler Hukuku veya Hukuk Tarihi gibi alanlarda, o da büyük ölçüde çeviriye dayanan bir iki kitap yayınlanabilmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte hukuk alanında büyük bir etkinlik başlamıştır. Her şeyden önce yeni devletin bütün uyruklarına din farkı gözetilmeksizin uygulanabilecek lâik ve modern kanunların kabul edilmesi gerekmektedir. Bunun içindir ki, 1926 yılı hukuk devrimi yılı olmuş ve İsviçre'den Medenî Kanun ve Borçlar Kanunu, İtalya'dan Ceza Kanunu, Almanya'dan Ceza Yargılama Usulü Kanunu ve Ticaret Kanunu, İsviçre'nin Neuchatel kantonundan da Hukuk Yargılama Usulü Kanunu çeviri yoluyla iktibas edilmişlerdir.

Medreseler 1924 yılında kapatılmış olduğundan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden ayrı olarak, yeni kanunları uygulayacak yargıç ve savcılar yetiştirmek üzere daha 1925 yılında, yani hukuk devriminden bir yıl önce Ankara'da, sonradan adı Fakülte olarak değiştirilecek olan bir Hukuk Mektebi açılmıştır.

1970'lerin sonlarına kadar bütün ülkede yalnız bu iki fakülte hukuk öğretimini sürdürmüşlerdir. Ancak 1970'lerin sonlarında İzmir'de bir hukuk fakültesi açılmış bunu sırasıyla Diyarbakır'da, İstanbul'da Marmara Üniversitesinde ve Konya Selçuk Üniversitesinde yeni hukuk fakültelerinin kurulması izlemiştir. Şimdilik sayıları böylece beşe yükselmiş olan bu fakültelerde pozitif hukukun bütün dalları okutulduğu gibi, Roma Hukuku, Türk Hukuk Tarihi, Hukuk Sosyolojisi ve Felsefesi, Kamu Hukuku vebg. de okutulmaktadır.

Öğretim ikişer sömestrilik dört yılda tamamlanabilmektedir. Bu fakülteleri bitirenler bürokrasinin her alanında görev alabildikleri gibi bir yıllık bir stajdan sonra avukat ve iki yıllık bir stajdan sonra da yargıç veya savcı olabilmektedirler.

Hukuk eğitimi böyle geniş bir çalışma alanı sağladığı içindir ki, son yıllarda üniversitelere öğrenci seçme sınavlarında «Hukuk» gençlerin birinci tercihi olma durumuna gelmiştir.

Üniversite Hukuk Fakültelerinde, özellikle 1946 yılında özerkliğin kabulü ve öğretim üyelerine güvenceler sağlanmasından ve yeni teze ve beş kişilik jüriler önünde verilen doçentlik sınavlarından sonra birçok değerli öğretim üyeleri yetişmiştir. Ayrıca Hukuk Fakültelerinde birçok konularda ilginç ve değerli doktora tezleri yazılmış, birçok genç doktor sanını elde etmiştir. Son yıllarda lisansla doktora arasında bir aşama olarak master de yaptırılmaya başlanmıştır.

Hukuk alanındaki araştırma ve yayınlar da Cumhuriyetten, özellikle 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun 1946'da kabulünden sonra gerek sayı bakımından, gerek içeriklerinin değeri bakımından büyük bir gelişme göstermiştir.

Bir yandan hukukun her dalında, özellikle doktora ve doçentlik tezleri ile değerli eserler verilirken, öte yandan âdalet örgütünde yer alan kimi hukukçuların da uygulama ile ilgili değerli kitaplar yayınladıkları görülmektedir.

Trete, elkitabı, ders kitabı gibi yayınlar yanında hukukun en ayrıntılı sorunlarını inceleyen birçok monografi de basılmıştır. Bugün pozitif hukuk ana dalları üzerinde gerek akademisyenlerce, gerek âdalet örgütü mensuplarınca yazılmış şerhler de kitapçı vitrinlerini süsler olmuştur.

Medenî Hukuk ve Borçlar Hukuku alanında Türkiye öyle bir duruma gelmiştir ki, hiçbir yabancı Batı dili bilmeyen bir kimse bugün, biraz zorlansa da, yerli makale ve monografilere dayanarak bir doktora tezi yazabilir. Hukukçularımızın böyle bir aşamaya ulaşmış olmalarındandır ki, her beş yılda bir İsviçre'li hukukçularla bir Medenî Hukuk ve Borçlar Hukuku Haftası düzenlenebilmekte ve her iki ülke hukukçuları dönüşümlü olarak İsviçre veya Türkiye'de buluşup hukukun bu dalındaki en ince sorunları, İsviçre Federal Yargıtayının veya Türk Yargıtayının içtihatları ışığında tartışabilmektedirler.

Son olarak, Medenî Hukuk alanında yetişmiş olan değerli bilim adamlarımız ve uygulamanın değerli temsilcileri her iki ülke yargıtaylarının verdikleri kararlara ve ülkemizin 60 yıldan beri Medenî Hukuk alanında elde ettiği deneyimlere uygun olarak, İsviçre Medenî Kanunundan ıktibas ettiğimiz medenî kanunumuzu ülke gereksinmelerine ve yeni değişim ve gelişmelere uydurmak üzere çok güzel bir yeni Medenî Kanun değişikliği tasarısı hazırlamışlardır.

Daha önceleri, 1950'lerin başlarında ise Almanya'dan almış olduğumuz Ticaret Kanununun yerine yeni bir kanun hazırlanarak Türkiye Büyük Millet Meclisinden geçirilmiş ve Ticaret Hukuku alanında da birçok el kitabı, monografi ve makale yayınlanmıştır.

Ceza ve Ceza Usûl Hukuku, Medenî Usûl Hukuku alanlarında da hukukçularımız kendilerine layık olan yeri çoktan almış bulunmaktadır.

Bu arada Âdalet Bakanlığının, özellikle Türkiye'de kanun dışı birleşmelerin (evliliklerin) çeşitli yöntemleri üzerine 1942 yılında yaptırmış olduğu anket gibi anketler ve Devlet İstatistik Enstitüsünün suçlularla, evlenme ve boşanmalarla, şirketlerle vb. ile ilgili yayınladığı istatistikler de hukuk araştırmalarında büyük bir kolaylık sağlamaktadır.